

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 94(73) «1860 – 1900»

Є. В. Сіроус

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ФІЗИЧНЕ ПІДКОРЕННЯ КОНТИНЕНТУ: ОСВОЄННЯ ЗАХІДНИХ ЗЕМЕЛЬ США В СЕРЕДИНІ XIX ст.

Розглянуто головні стимулюючі фактори заселення регіону Великих Рівнин, а саме: суспільний погляд на західні землі, проведення земельної політики урядів США та залізничних товариств та значення європейської імміграції в заселенні регіону.

Ключові слова: європейська імміграція, західні землі, регіон Великих Рівнин, залізничні компанії, «Велика американська пустеля», земельна політика.

Рассмотрены главные стимулирующие факторы заселения региона Больших Равнин, а именно: общественный взгляд на западные земли, проведение земельной политики правительств США и железнодорожных обществ и значения европейской иммиграции в заселении региона.

Ключевые слова: европейская иммиграция, западные земли, регион Больших Равнин, железнодорожные компании, «Большая американская пустыня», земельная политика.

In this article the question is about the main stimulant factors of settling of region of Large Plains, namely: public look to western earths, leadthrough of the landed policy of governments of the USA and railway societies and value of European immigration in settling of region.

Key words: european immigration, western earths, region of Large Plains, railway companies, «Large American desert», landed policy.

На сьогоднішній день Сполучені Штати Америки займають перше місце як за чисельністю щорічно приїжджаючих туди іммігрантів, так і за тривалістю їх прийняття в історичному плані. Історія європейської імміграції до США нараховує більш ніж три з половиною століття. За цей період імміграція була постійною, інколи слабшою, інколи міцнішою, але ніколи не припинялася. З початку створення держави і протягом усього XIX ст. імміграція населення була головним механізмом етнічного складання американської нації. Протягом більшої половини XIX ст. офіційна політика спочатку штатів, а потім і федерального уряду країни виходила з поняття того, що приток іммігрантів необхідний для розвитку держави, що, у свою чергу, простежується у відсутності обмежуючих імміграцію законів в порівнянні з останніми десятиліттями століття. Саме на середину XIX ст. припадає різке збільшення імміграційного потоку у два рази: з 1 713 251 млн за 1841–1850 рр. до 2 598 214 млн осіб у наступне десятиліття. Небаченої до того цифри імміграція досягла в 1854 р. – 427 833 тис. [10, с. 57]. У цей період виникають нові причини, через які імміграція заохочується та стає необхідною для США, а саме: бурхливий індустріальний розвиток Америки, особливо таких галузей, як текстильна та добувна промисловість, металургія та ін. Але головними стимулами для європейських іммігрантів стають заселення, освоєння та

підкорення просторих західних земель, пов'язане з цим будівництво залізничних колій, які з'єднали землі Сходу та Заходу, і, в меншій мірі, відкриття золота в Каліфорнії в 1848 р., викликавши «золоту лихоманку» [7, с. 15]. У кінці XIX ст. майбутній президент США Теодор Рузвельт писав: «Поширення протягом останніх трьох століть народів, що розмовляють англійською мовою, на не заселений простір стало не тільки найбільш вражаючим явищем у всесвітній історії, але й найбільш важливим за значенням та наслідками» [1, с. 3]. Завдяки резерву вільних земель та постійному імміграційному потоку територіальна експансія США виконала в середині XIX ст. головне завдання – створила сучасну територію Сполучених Штатів та стимулювала розвиток американської промисловості.

Метою даної роботи є вивчення одного з головних географічних факторів в історії розвитку Америки, а саме: освоєння західних земель США та головних аспектів, які сприяли цьому процесу – ставлення громадськості до регіону протягом XIX ст., земельна політика урядів США та роль європейської імміграції в заселенні західних регіонів країни.

Уся історія Сполучених Штатів Америки – історія освоєння та заселення Північноамериканського континенту переселенцями. За півстоліття країна придбала або захопила величезні території, які перевищували за площею первісні 13 штатів у 3,4 рази. Держава з населенням більш 31 млн осіб (1860 р.) простиралася від Атлантичного до Тихого океану. Так, в 1822 р. російський мандрівник П. І. Полетика описував свій погляд на розширення території Сполучених Штатів: «Кордони англійських колоній в Північній Америці, розповсюджуючися все більше і більше на Захід по мірі відступу індіців, досягли за короткий час підшви гір Алегенських. Невдовзі поселення колоністів простяглися і за цю межу, ідучи, так мовити, по слідах індіців, що віддаляються, досягли берегів Міссісіпі та, переступивши за цю велику ріку, направилися до берегів Міссурі, і навіть до міст, які омиваються Тихим океаном» [4, с. 118]. Але, незважаючи на те, що становлення держави відбулося ще в XVIII ст., на середину XIX ст. сучасні штати являли собою напівзаселену державу, кордон поселень якої закінчувався на заході регіоном річок Міссісіпі та Міссурі. У зв'язку з приєднанням нових земель протягом першої половини XIX ст. в умовах промислового перевороту, будівництва нових шляхів, залізничних колій та розвитку сільського господарства, виникає неабиякий інтерес до земель з боку як суспільної (держави), так і приватної (залізничні компанії) діяльності, які в Сполучених Штатах не виключали одна одну. Таким чином, виникає важливе питання – з якої причини довгий час ці землі залишалися недоторканими ані державою, ані поселенцями? На захід, починаючи з долини р. Міссісіпі, простяглась різноманітні землі із різними регіонами, з відмінними кліматичними умовами та з усілякими запасами корисних копалин. «Далекий Захід» (землі на захід від Міссісіпі, регіон Великих Рівнин) об'єднав найбільш засушливу територію з найбільш вологою, найплоскіші рівнини з найвищими горами [8, с. 455].

На початку XIX ст. було проведено декілька експедицій, завдяки яким довгий час у свідомості суспільства існував найбільш життєздатний та переконливий міф першої половини XIX ст. – «Великої Американської Пустелі» (*The Great American Desert*). Головним питанням, яким цікавилось суспільство в донесеннях експедицій, було питання придатності земель для проведення сільськогосподарських робіт. Але, як показав досвід перших декількох дослідників, Великі Рівнини були бар'єром для подальшого розвитку промисловості. Зерна ідеї відносно пустині регіону були «посяяні» дослідником земель до заходу від дев'ятого меридіана Зебулоном Пайком у 1806 р.: «Я часто зустрічав на своєму шляху простір, який тягнувся на багато льє, де вітер насипав пісок, надавав йому найфантастичніші форми океанських бушуючих хвиль, і де не було навіть острівка якої-небудь рослинності» [3, с. 293]. Спостереження З. Пайка відносно «вну-

трішніх пустель», можливо, і залишилися б непомітними на сторінках його журналу, не будь він підтриманий ідеями експедиції Стівена Лонга (1819–1820 рр.), який, у свою чергу, категоричніше висловився з приводу придатності регіону рівнин для господарювання: «Що стосується цієї просторої частини держави, я без вагань висловлюю думку, що земля її майже цілком не придатна для оброблення і, певна річ, для заселення людьми, існування яких залежить від сільського господарства» [7, с. 372]. Прилежні до Скелястих гір із сходу просторі райони, на його думку, могли бути придатні для бізонів, диких кіз та інших диких тварин, але більше ні для кого. Головними факторами, що зупиняли освоєння та заселення території, було описання відсутності води та лісів, які зробили визначальний вплив на цю частину Заходу. Нестача лісів та води на широких територіях була, звичайно, реальністю. Але, не можна було говорити про безлісу, безводну, незалюднену пустелю до сходу від Скелястих гір – пустелю, яка виникла, на думку Ральфа Брауна, з одного боку, у зв'язку з застосуванням «старих» термінів Сходу до нових умов завдяки відсутності відповідних, або, з іншого боку, із співпадінням часу експедиції З. Пайка з періодом засухи [9, с. 371]. Тим не менш, дослідники західних земель, а саме Великих Рівнин, у першій половині XIX ст. відзначали наявність родючих земель. Так, наприклад, С. Лонг, незважаючи на категоричні заяви, відзначив: «порівняно великі ділянки плодючого ґрунту зустрічаються час від часу». Характерним є висновок, зроблений дослідником Сайрусом Томасом: «за умови вирішення питання зрошування цих степів, родючі долини на схід від Міссісіпі набудуть міцних конкурентів у виробництві зернових культур у вигляді Великої Американської Пустелі. Чим раніше це відбудеться, тим швидше цей регіон стане квітучим полем» [2, с. 39].

Більшість воєнних доповідей Конгресу США в 1840–1850 рр. підтверджували ідею відносно пустинних земель Великих Рівнин. Мандрівники та аматорські географи були також «ефективними агентами» у плеканні ідеї про пустельний характер рівнин. Коли вони поверталися додому і писали свої книжки, їхні слова мали вагу, тому що кожен міг сказати «я був там». Таким чином, віра у Велику Американську Пустелю володіла тисячами американців майже до Громадянської війни. Тяжкі природні умови, нестача лісів та води, жаркі піски, сліпуче сонце та «постійний індійський кордон», усе це затримало заселення плодючого Середнього Заходу на декілька десятиліть.

Але, незважаючи на непривабливість земель Великих Рівнин та Далекого Заходу, протягом 1830–1850-х рр. спостерігається тяжіння великої кількості населення, та і самої держави до цього регіону, що було пов'язано, головним чином, з відкриттям золота в Каліфорнії та будівництвом залізних колій, які стимулювали розвиток такої сфери, як купівля-продаж земельних наділів. Поступово відбуваються зміни і в сприйнятті Заходу у зв'язку із спростуванням міфу про безплідність району та появою нового – про його унікальну родючість [3, с. 295]. Поліпшення знань про клімат Рівнин відбулося завдяки обстеженню, проведеному Тихоокеанською залізницею у 1850 рр., в результаті чого даний регіон було порівняно із степовою зоною Російської імперії. Залізничні компанії стверджували, що «зими в рівнинах не були, ні в якому разі, настільки не виносливими, як це звичайно стверджувалося» [9, с. 374]. На початку 40-х рр. XIX ст., коли кордон передових поселень вийшов із прилежної до правого берега лісної зони і підійшов до прерій, через дві тисячі миль по Орегонському шляху до Тихоокеанського узбережжя потягнулися фургоони піонерів – туди, де природні умови були схожими на ті, до яких вони звикли.

Уже на початку 1840-х рр. перед державою виникають питання, які, по суті, існували з самого початку її створення і зараз набули актуальності у зв'язку з хаотичним заселенням та освоєнням Заходу, землі яка складала державний земельний фонд (Public Domain): як можна заселити та використати увесь материк, як

розповсюдити права на землю серед людей, як зробити ці землі корисними та продуктивними? До 1862 р. земельне питання в Сполучених Штатах Америки у вигляді закону існувало виключно в інтересах великих землевласників, оскільки продаж землі відбувався лише великими ділянками (не менше 640 акрів) без урахування своєрідності кожної ділянки землі і коштував не мало. Незважаючи на декілька спроб вирішення земельного питання протягом першої половини XIX ст. (наприклад, у 1841 р. Закон про пустовища, який зменшував розмір та ціну за акр і надавав скватерам право переваги на закупівлю землі), у жодному законі до 1862 р. не містилося категоричної вимоги, щоб покупець неодмінно жив та працював на придбаній землі. Таким чином, державна земельна політика протягом 1840–1850-х рр. призводила до поповнення державної казни завдяки земельним аукціонам, а не до заселення, обробітку та процвітання західних земель за допомогою переселенців.

Протягом 1830–1860 рр. в Сполучені Штати прибуло більше 4 млн європейців [6, с. 73]. Основна маса, для якої землеробство залишалося основним заняттям, починала рухатися на незаселені землі Заходу. Починаючи з 1850 р. в західних штатах з'явилося 335 тис. ферм, що складало 60 % усіх господарств, що з'явилися в країні. У цей час Захід починає посилати своїх конгресменів з вимогою «землі для безземельних», тобто гомстедів. «Ми більше не розглядаємо державні землі в якості джерела поповнення казни та збираємося отримувати більше дивідендів від тих, хто осяде на них, зробить їх плодючими та такими, що приносять прибуток» [5, с. 158]. Збільшення кількості населення до небачених до цих пір розмірів, зміна ставлення до природних умов Середнього Заходу, будівництво залізничних колій, розширення внутрішнього ринку, а разом з тим і позиція політиків до земельного питання, все це сприяло прийняттю Закону про гомстеди (The Homestead Act), ухвалення якого відкрило для заселення і цивілізаційного освоєння нові мільйонні акри землі. Закон надавав право на безкоштовне отримання ділянки в 160 акрів на розмежованих землях держфонду усім громадянам США та іноземцям, які заповнили декларацію про бажання прийняти американське громадянство, главам сімей або кожній людині, якій виповнилося 21 рік, та таким, що не воювали проти республіки. Патент на володіння гомстедом видавався через п'ять років після його реєстрації за умови підтвердження свідками, що поселенець мешкає на ділянці та обробляє її. Єдиним непродуманим аспектом був розмір ділянки, яка надавалася поселенцям. Ділянки в 160 акрів, достатні для мешканців Східного узбережжя, були занадто малі для пасовищ та будівництва ферм на Великих Рівнинах. Про це заявив Джон Уеслі Пауелл у своїй епохальній «Доповіді про землі засушливого регіону в Сполучених Штатах»: «На широких просторах Заходу, де у середньому щорічне випадіння опадів не досягало двадцяти дюймів, не можна було вести сільське господарство» [3, с. 316]. Але, незважаючи на це, для багатьох сучасників тієї доби, коли володіння землею вважалося величезною удачею, набрання чинності закону про безкоштовне наділення землею призвело до того, що масштаб післявоєнної міграції (після Громадянської війни) зробив незначним все, що йому передувало. Якщо в попередні десятиліття переселенці приїжджали тисячами, то зараз вони приходили мільйонами, поширюючись по всій величезній західній території. Акт про гомстеди дав потужний імпульс розвитку сільського господарства та промисловості, а також зростанню населення держави. Завдяки йому майже 1,5 млн сімейств отримали економічну незалежність. Освоєння плодючих прерій перетворило північно-східний регіон в основну житницю країни.

Поширенню населення сприяли споруджувані за допомогою уряду канали та залізничні колії, які будувалися раніше, ніж виникала в них потреба. Відомий автор теорії стадій економічного зростання американець У. Ростоу особливо виділяв в американській економічній історії період з 1843 р. до Громадянської війни

1861–1865 рр., який він назвав періодом «зрушення» або «старту» (take-off), який, у свою чергу, розпочався завдяки припливу іноземних капіталів та бурхливому розвитку залізничного будівництва [1, с. 24]. У 1840-х рр. залізничні конструкції створили мережу перевезень, з'єднавши Огайо та долини Міссісіпі [11, с. 148], що забезпечило дешевий шлях для перевезення товарів та фермерської продукції. Тим часом, у 1850-ті рр. найбільшими землевласниками держави стають акціонерні товариства з будівництва залізничних доріг. Протягом усієї історії створення мережі залізниць у Сполучених Штатах Америки відбувалося надання великих федеральних субсидій залізничним дорогам у вигляді земельних «пожертвувань». З цією метою до складу акціонерів залучалися «необхідні» люди із Вашингтонської еліти для того, щоб полегшити виділення Конгресом грошових та земельних субсидій [6, с. 77]. Таким чином, земельні жертвування залізницям полягали не тільки у наданні прав прокладати шляхи, але й включали також придорожні секції (640 акрів) у межах встановленої кількості миль (по 10–12 миль) по обидві сторони від дороги. Так, наприклад, тільки для будівництва трансконтинентальних ліній залізничні компанії отримали, починаючи з 1850 р., більше 159 млн акрів у якості земельних субсидій [6, с. 77]. Американською особливістю було те, що суспільна та приватна діяльність не вважалися конкуруючими між собою гілками. Разом з тим, вони також не повинні були виключати одна одну.

Протягом перших трьох четвертей XIX ст. Сполучені Штати не тільки дозволяли вільний доступ іммігрантів, але й всіляко заохочували європейську імміграцію. Сучасні засоби сполучення (в 1860 р. протяжність залізниць США досягла 30,6 тис. миль) сприяли притоку населення. Більшість іммігрантів затримувалася та осідала в містах Сходу, поповнюючи ряди робітників. Ті, хто мав капітал, продовжував рухатися на Захід, на кінцеву станцію ще недобудованої залізничної дороги. Так, М. Г. Чернишевський писав: «А величезне місто Нью-Йорк для маси свого населення також лише тимчасова станція, де людина зупиняється на декілька років, щоб зібратися з коштами для переселення на Захід, на якому він стане поселянином» [4, с. 195]. Освоївшись з умовами, вони потім розселилися по всьому західному регіону. «Кому не відомо, яким Ельдорадо ще недавно, – писав у 80-х рр. XIX ст. академік І. Янжул, – для всіх європейських робітників були Сполучені Штати Північної Америки? Цілі сотні тисяч людей зі старої Європи щорічно... покидають батьківщину, залишаючи нерідко сім'ю, та перепливають океан – шукати щастя в Новому світі» [6, с. 74]. Таким чином, держава за допомогою великої кількості залізничних компаній, які конкурували між собою в питаннях найкращих земельних наділів та залученні якомога більшої кількості іммігрантів на землі Заходу, вирішувала найгострішу проблему розподілу «вільних» земель, яка стала головною та визначальною в економіці, політиці та способі життя молодій нації.

Отже, Сполучені Штати Америки у відносно короткий термін зуміли подолати простір за допомогою гігантської мережі залізниць, відвоювати величезні площі, навчилися боротися із засухою за допомогою зрошення спеціальною агротехнікою. Освоєння західних земель після прийняття акту про гомстеди, розвитку залізничних доріг привело до переміщення частини населення як територіально, так і в галузевій зайнятості, тобто на західні землі направилися частина промислових робітників, перетворюючися на фермерів, частина фермерів Сходу та частина іммігрантів. Завдяки періоду вільної, необмеженої імміграції в США відбулося колосальне розширення внутрішнього ринку для сільськогосподарської продукції та сировини, що, у свою чергу, створило потужний стимул для руху на західні землі Америки.

Бібліографічні посилання

1. Агеев А. Д. Сибирь и американский Запад: движение фронтиров / А. Д. Агеев. – Доступно з : < // [http : window. Edu.ru / window_catalog/ pdf2txt? P_ids233108p page= 1](http://window.edu.ru/window_catalog/pdf2txt?P_ids233108p_page=1) >

2. **Атаманенко С. В.** Імміграція в Канаду і США менонітів Півдня України в 70-ті рр. XIX ст.: дис. на здобуття наук. ст. кандидата іст. наук 07.00.02 / С. В. Атаманенко. – Д., 2002.
3. **Бурстин Д.** Американцы: национальный опыт / Д. Бурстин. – М., 1993.
4. Взгляд в историю – взгляд в будущее. Русские и советские писатели, ученые, деятели культуры о США. – М., 1987.
5. **Куропятник Г. П.** Гомстед-акт и сельское хозяйство в годы войны с Югом, 1861–1865 / Г. П. Куропятник // Американский ежегодник. – М., 2005.
6. **Куропятник Г. П.** Раздел земель Запада и общенациональный кризис в США, 1857–1860 гг. / Г. П. Куропятник // Американский ежегодник. – М., 1997.
7. **Шлепаков А. Н.** Иммиграция и американский рабочий класс / А. Н. Шлепаков. – М., 1966.
8. **Brinkley A.** The Unfinished Nation: A Concise History of the American People / A. Brinkley. – Boston, 1997.
9. Historical geography of the United States by Ralph H. Brown. – N-Y., 1948.
10. Historical Statistics of the United States. Colonial Times to 1957. – Washington, 1961.
11. **Wexler A.** Atlas of Westward Expansion / A. Wexler. – N.-Y., 1995.

Надійшла до редколегії 20.05.2009.

УДК 94(4-15)«1870/1871»

С. О. Моїсєнко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ДОСВІД ФРАНКО-ПРУССЬКОЇ ВІЙНИ 1870–1871 рр. У КОНТЕКСТІ ГЕНЕЗИСУ ВОЄННОЇ ДОКТРИНИ НІМЕЧЧИНИ

Розглянуто воєнно-стратегічні аспекти ведення війни Німеччиною в роки франко-пруської кампанії (1870–1871) та їхня роль у загальному розвитку німецького військового мистецтва в кінці XIX – на початку XX ст.

Ключові слова: війна, тактика, стратегія, воєнне планування, Г. фон Мольтке, німецька імперія.

Рассмотрены воєнно-стратегіческие аспекти ведення війни Германией в годы франко-прусской кампании (1870–1871) и их роль в общем развитии немецкого воєнного искусства в конце XIX – в начале XX в.

Ключевые слова: тактика, стратегія, воєнне планування, Г. фон Мольтке, німецька імперія.

The military strategic aspects of conducting war by Germany during the Franko-Prussian campaigning (1870–1871) and their role in the general development of German military art in the end of the XIXth – beginning of the XXth century are shown in the article.

Key words: war, tactics, strategy, military planning, H. Von Moltke, German Empire.

Глобальні зміни, що відбуваються в наш час, торкнулися й аспектів використання збройних сил, розширення системи колективної безпеки, військового будівництва тощо. Війна, як ключовий фактор всіх прогресивних чи регресивних тенденцій в усьому світі, є явищем перманентним та глобальним, адже загальновідомим є факт, що за всю свою історію людство не воювало трохи більше двохсот років. Отже незважаючи на певну пацифікацію суспільної свідомості, вкрай актуальним є вивчення проблем війни та миру, зокрема розвитку воєнного мистецтва Німеччини кінця XIX – початку XX ст. Майже всі стратегічні імперативи, що